

УДК 502.4:630 (477.85)

СІВАК В.К.

ТЕРИТОРІАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ ЛІСІВ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Постановка проблеми. Сучасний стан суспільно-економічного розвитку України вимагає реформування лісового господарства у напрямку покращання його діяльності в світлі вимог міжнародної спільноти. Метою такого реформування має бути чітке визначення суті державної політики та удосконалення системи лісових відносин на засадах сталого розвитку, ринкової економіки і комплексної оцінки галузі, з урахуванням поліфункціональної ролі лісів у житті суспільства та регіональних особливостей у веденні господарства. Особливу увагу при цьому необхідно звернути на питання удосконалення структури управління лісами та лісовим господарством, зокрема еколого-функціональної структури.

Огляд публікацій. Загально визнано, що функції, які виконують лісові ресурси можна об'єднати у три групи: екологічні, економічні та соціальні. У міру розвитку суспільства, ліс на кожному етапі виконував певні функції, забезпечував людей сировиною (деревина, живиця та недеревна продукція лісу), сприяв покращанню умов життєдіяльності людей (санітарно-гігієнічні та оздоровчо-бальнеологічні функції лісу) та покращанню стану навколишнього природного середовища (грунтозахисні та водорегулюючі функції лісу).

За стійкістю та впливом на навколишнє середовище ліси переважають інші екосистеми суші та є найскладнішими і найпотужнішими угрупованнями, що позитивно впливають на гідрологічний та кліматичний режим місцевості, ґрунтоутворення, флору та фауну. Водоохоронна, ґрунтозахисна, санітарно-гігієнічна, кліматорегулююча, вуглецево-поглинаюча та інші екологічні функції лісів відіграють важливу роль у забезпеченні екологічної безпеки та покращанню природних умов [10]. Тому центральною ланкою збереження хиткої рівноваги

між виробництвом, суспільством та природою можуть бути тільки ліси. Лише їм серед природних комплексів притаманна максимальна властивість стабілізації природних процесів у діапазоні природних умов, найбільш сприятливих для життя людей. Розуміння того, що ліси є екологічним каркасом природних ландшафтів, основним стабілізуючим елементом їхнього стійкого розвитку і в кінцевому підсумку, вирішальною складовою, стратегії екологічного виживання, є одним із основоположних принципів існування людства в ХХІ ст.[5].

Дослідженню окремих функцій лісів присвячено численні праці науковців [1, 2, 4, 6, 8, 9, 10 та ін.]. Ліси в значній мірі впливають на систему водорегулювання території. Доведено, що водний режим і річковий стік залежать від наявності лісів. Оцінку водорегулюючої ролі лісів у натуральних одиницях вперше дав Д.Г. Смарагдов, який математично виразив відоме положення Г.М. Висоцького про те, що водорегулююча роль лісу проявляється основним чином там, де перехід поверхневого стоку в підземний перевищує збільшення сумарного випаровування лісів. Особливо вагоме з екологічної точки зору значення мають гірські ліси. На думку О.В.Чубатого вони відіграють особливу роль в регулюванні водного балансу. Ці ліси значною мірою впливають на затримання, регулювання і перерозподіл опадів [11].

Значною є також екологічна ефективність ґрунтозахисних функцій лісу. Незважаючи на відсутність загальноприйнятої методики визначення цієї функції лісу ряд авторів приводять переконливі цифри. Н.М. Горшенін встановив, що на 1 га суцільних вирубок лісу змивається 150-500 куб. м родючого ґрунту. Замінити цей ґрунт неможливо, оскільки для утворення природним шляхом на твердій материнській породі шару ґрунту потужністю 20 см потрібно більше 1500 років. Отже, економічний ефект від використання деревини суттєво знижується за рахунок втрати ґрунтозахисної здатності ґрунту. [11] Тому, для найповнішої реалізації захисних функцій лісів України проведено їх поділ на групи і категорії захисності, відповідно до якого запроваджуються системи ведення господарства [7].

Мета дослідження. Використовуючи існуючий поділ лісів на групи і категорії захисності, визначити територіальні особливості функціональної структури лісів Чернівецької області.

Виклад матеріалу. Загальна площа земель лісового фонду Чернівецької області складає 176318 га, з них 65229 га припадає на ліси І групи (37, 1%).

Ліси, що виконують захисні функції у Чернівецькій області виділено на площі в 25802 га (14,6%). Структурно вони представлені протиерозійними лісами, захисними смугами вздовж залізниць, автомобільних доріг та байрачними лісами (табл. 1).

Протиерозійні ліси виділені на площі у 16673 га (9,5 %). Протиерозійні лісові насадження створюють у вигляді смуг, куртин та масивів з метою запобігання розмиву, змиву та видування ґрунтів на берегах балок, ярів, річкових долин, стрімких гірських схилах, кам'янистих розсипах [1]. Виділення протиерозійних лісів особливо актуальне для Чернівецької області, де більша частина лісів знаходиться в межах гірських територій Буковинських Карпат.

Характерною особливістю кліматичних умов цього регіону є надмірне зволоження, що становить від 600 до 2000 мм опадів на рік, у тому числі до 350 мм – холодного періоду. Глибина промерзання ґрунту сягає 22 см. Частина опадів випадає у вигляді злив високої інтенсивності, що призводить до змиву ґрунту, повеней. У цих умовах виняткову роль відіграє водорегулююча функція

Таблиця 1.

Структура захисних лісів у межах держлісгоспів Чернівецької області (2005 р)

Лісництва	Площа захисних лісів (га)			Разом
	протиерозійні ліси	захисні смуги вздовж залізниць, автомобільних доріг	байрачні та інші ліси, які мають важливе значення	
Путильський держлісгосп				
Усть-Путильське	690	610	-	690
Путильське	1305	-	-	1305
Сергіївське	1054	-	-	1054
Плосківське	2174	-	-	2174
Селятинське	1557	295	-	1852
Шепітське	2943	-	-	2943
Черемошське	2776	-	-	2776
Яблуницьке	1487	-	-	1487
Разом	13986	356	-	14342
Берегометський держлісгосп				
Славецьке	-	117	-	117
Лопушнянське	119	25	-	144
Чемернарське	418	-	-	418
Гірсько-Кутське	1511	259	-	1770
Долішньо-Шепітське	635	74	-	709
Разом	2694	464	-	3158
Сторожинецький				
Буденецьке	-	86	-	86
Їжівське	-	160	-	160
Разом	-	246	-	246
Чернівецький держлісгосп				
Кіцманське	-	80	416	496
Кучурівське	-	26	-	26
Тарнавське	-	5	-	5
Турятське	-	33	-	33
Разом	-	144	416	560
Хотинський держлісгосп				
Колінківське	-	197	-	197
Рухотинське	-	274	-	274
Новоселицьке	-	6	-	6
Кельменецьке	-	340	1003	1343
Романківське	-	188	489	677
Сокирянське	-	782	2513	3295
Іванківське	-	481	872	1353
Ломачинське	-	157	194	351
Разом	-	2425	5071	7496
По області	16680	3635	5487	25802

гірських лісів, котра прямо залежить від дотримання природоохоронних вимог під час проведення лісгосподарських операцій.

У зв'язку з цим у грудні 1999 року Верховною Радою України був прийнятий Закон “Про мораторій на проведення суцільних рубок на гірських схилах, у ялицево-букових лісах Карпатського регіону”, який забороняє проведення головного користування у лісах вище 1100 м над рівнем моря, у лавино- та селенебезпечних районах, берегозахисних ділянках лісу. У відповідності із цим

законом було виділено ліси протиерозійного призначення у всіх лісництвах Путильського держлісгоспу (за винятком Перкалабського лісництва) та у Мигівському, Лопушнянському, Чемернарському, Фальківському та Долішньо-Шепітському лісництвах Берегометського ДЛМГ.

Захисні смуги лісів вздовж залізниць, автомобільних доріг, доріг держаного значення у Чернівецькій області виділені на площі 3635 га (2%). Вздовж залізниць захисні смуги виділяються завширшки 500 м, уздовж автомобільних доріг державного значення – 250 м [1] У гірських районах ширина захисних смуг лісів у разі потреби може бути збільшена до розмірів, що забезпечують надійне збереження доріг і безпеку руху. Найбільше лісів даної категорії захисності у Хотинському держлісгоспі (2425 га), Берегометському (464 га) та Путильському держлісгоспах (356 га).

Байрачними вважаються захисні степові ліси, приурочені до балок, степовими перелісками – роз'єднані ділянки лісових насаджень у блюдцеподібних пониженнях. Байрачні степові ліси займають 10,8% площі земель лісового фонду України. У Чернівецькій області байрачні ліси виділено на площі 5487 га (3,1%) переважно в Хотинському держлісгоспі і у Кіцманському лісництві Чернівецького держлісгоспу.

Водоохоронні ліси у Чернівецькій області у межах державного лісового фонду виділено на площі більш як 10000 га (5,7 %) переважно вздовж берегів річок, навколо озер та інших водних об'єктів (табл. 2).

Вони приурочені до основних річок, що протікають в межах області і виділені у всіх лісництвах Хотинського, Берегометського та Путильського держлісгоспів, а також у Гільчанському, Банилівському, Красноільському, Лаврському та Верхньо-Петрівському лісництвах Сторожинецького держлісгоспу.

Смуги лісів вздовж берегів річок виділяються з лісів другої групи за нормативами уздовж річок завдовжки 10 і більше кілометрів у гірських умовах, 25 і більше кілометрів у рівнинних умовах, а також навколо озер і водоймищ площею 100 і більше га на землях лісового фонду. За наявності річок і озер меншої величини, навколо них виділяються берегозахисні ділянки лісу, ширина смуг яких визначається за нормативами виділення особливо захисних земельних ділянок лісового фонду. У лісах першої групи, що віднесені до інших категорій захисності з більш суворим режимом ведення лісового господарства, зазначені смуги не виділяються.

Саме водоохоронні та водорегулюючі функції лісів повинні бути покладені в основу лісового господарювання на новому рівні за водозборним принципом. Чітка окресленість водозбору природними межами дозволяє кількісно оцінити його за багатьма параметрами: геоморфологічними, гідрологічними, ґрунтовими, фітоценотичними і в цілому чітко уявити екологічну ситуацію, стійкість, або уразливість певних екологічних систем конкретного водозбору в системі пов'язаних інших водозборів. При організації господарства на водозбірній основі відкриваються широкі можливості у розробленні взаємопогоджених з загальною стратегією природокористуванням систем лісогосподарських заходів. У той же час набір господарських заходів, що проектується для елементарного річкового водозбору, повинен бути гармонізованим з системою заходів водозбору вищого рівня, які в свою чергу є складовими частинами заходів ще більш високого рівня.

Ліси, що виконують переважно санітарно-оздоровчі та гігієнічні функції виділені на площі 5582 га (3,2%) основу яких складають ліси зелених зон навколо

Таблиця 2.

Водоохоронні ліси у межах держлісгоспів Чернівецької області

Назва лісництва	Смуги лісів вздовж берегів річок, навколо озер та інших водних об'єктів (га)
Путильський держлісгосп	
Путильське лісництво	150
Сергіївське лісництво	167
Плосківське лісництво	417
Селятинське лісництво	239
Шепітське лісництво	177
Черемошське лісництво	463
Яблуницьке лісництво	887
Разом	2982
Берегометський держлісгосп	
Вашківцецьке лісництво	61
Славецьке лісництво	54
Берегометське лісництво	25
Мигівське лісництво	298
Лопушнянське лісництво	25
Чемернарське лісництво	254
Гірсько-Кутське лісництво	157
Долішньо-Шепітське лісництво	67
Разом	1329
Сторожинецький держлісгосп	
Гільчанське лісництво	268
Банілівське лісництво	16
Красноільське лісництво	184
Лаурське лісництво	228
Верхньо-Петрівцецьке лісництво	48
Разом	744
Хотинський держлісгосп	
Коленківське лісництво	129
Рухотинське лісництво	149
Клішківське лісництво	285
Хотинське лісництво	232
Новоселицьке лісництво	276
Кельменецьке лісництво	1076
Романківське лісництво	946
Сокирянське лісництво	59
Івнівське лісництво	525
Ломачинське лісництво	1343
Разом	5020
По області	10075

населених пунктів і промислових підприємств площею 5375 га. (табл. 3).

Саме ліси зелених зон загальною площею 5375 га найінтенсивніше використовуються у рекреаційних цілях у Чернівецькій області. Саме завдяки їм посилюється ефективність впливу деревної рослинності на міське середовище шляхом посилення безперервного зв'язку між внутрішньо-міськими і приміськими об'єктами зеленого будівництва. Найважливішим об'єктом рекреації є ліси зеленої зони м. Чернівці виділені на площі 3110 га у межах лісопаркової частини якої проведено ландшафтну таксацію за результатами якої дано оцінку рекреаційних лісів за низкою показників, таких як переважаючий тип ландшафту,

Таблиця 3.

Ліси, що виконують санітарно-оздоровчі та гігієнічні функції у межах державного лісового фонду Чернівецької області

Лісництва	Ліси, що виконують санітарно-оздоровчі та гігієнічні функції (га)
Путильський держлісгосп	
Путильське лісництво	551
Берегометський держлісгосп	
Берегометське лісництво	461
Чернівецький держлісгосп	
Кіцманське лісництво	1204
Садгірське лісництво	242
Кучурівське лісництво	161
Разом	1607
Хотинський держлісгосп	
Хотинське лісництво	828
Новоселицьке лісництво	240
Кельменецьке лісництво	308
Сокирянське лісництво	996
Ломачинське лісництво	564
Разом	2965
По області	5584

естетична оцінка, рекреаційна оцінка, стадії дигресії.

Лісовим насадженням області належить основне місце у формуванні мережі об'єктів природно-заповідного фонду (ПЗФ). Із 320 існуючих об'єктів ПЗФ лісові геосистеми входять до складу 115, тобто 36% від їх загальної кількості. Проте вони займають 78,4% всієї площі існуючої мережі. Це свідчить про їх ключову роль у підтриманні ландшафтно-екологічної стабільності регіону.

Просторове розміщення об'єктів ПЗФ та їх частка у лісовому фонді постійних лісокористувачів області наведено у таблиці 4.

Таблиця 4.

Ступінь заповідності території лісового фонду Чернівецької області (в розрізі лісокористувачів)

№ п/п	Лісництва	Площа (га)		% заповідності	Кількість заповідних об'єктів
		лісів	заповідних об'єктів		
1	2	3	4	5	6
Берегометське державне лісомисливське господарство					
1	Вашківцецьке	3648	-	0	0
2	Славецьке	807,6	-	0	0
3	Берегометське	1178	31,9	2,7	1
4	Мигівське	5071	5,0	0,1	1
5	Лопушнянське	3580	19,4	0,5	2
6	Чемернарське	1673	46,4	2,8	5
7	Гірсько-Кутське	4912	-	0	0
8	Фальківське	4374	-	0	0
9	Долішньошепітське	4266	14,7	0,3	2
	Всього по ДЛМГ	36341	117,4	0,3	11
Путильський держлісгосп					
1	Усть-Путильське	5376	221,9	4,1	2

1	2	3	4	5	6
2	Путильське	3738	-	0	0
3	Сергіївське	4180	4,0	0,01	1
4	Плосківське	4234	470,0	11,1	1
5	Селятинське	5380	-	0	0
6	Шепітське	3786	4,8	0,1	2
7	Черемошське	4908	2,5	0,05	1
8	Перкалабське	4699	4699,0	100,0	4
9	Яблуницьке	4974	25,0	0,5	1
	Всього по ДЛГ	41275	5427,2	13,1	12
Сторожинецький держлісгосп					
1	Банилівське	4210	4210	100	2
2	Буденецьке	2540	-	0	0
3	В.Петрівецьке	6961	181,0	0,3	0
4	Гільчанське	3954	3954	100,0	1
5	Жадівське	2596	-	0	0
6	Іжівське	5655	12,3	0,2	2
7	Красноільське	3892	987,0	25,4	3
8	Лаурське	4155	772	18,6	3
9	Чудейське	2373	585,1	24,6	6
10	Сторожинецьке	3019	3019	100,0	1
	Всього по ДЛГ	39355	13720,4	34,9	14
Чернівецький держлісгосп					
1	Кіцманське	1798	123,0	6,8	2
2	Ревнянське	2560	2560	100,0	6
3	Садгірське	3237	2998	92,6	1
4	Чорнівське	5066	5066	100,0	7
5	Кучурівстке	2894	2203	76,1	5
6	Кузьминське	4289	2599	60,6	12
7	Турятське	2642	133,0	5,0	8
8	Тарнавське	2463	0,4	0,02	1
	Всього по ДЛГ	24940	15682,4	62,9	37
Хотинський держлісгосп					
1	Сокирянське	4348	498,2	11,4	3
2	Ломачинське	3602	128,1	3,6	2
3	Романківське	3758	794,0	21,1	2
4	Іванівське	3747	687,2	18,3	2
5	Кельменецьке	2756	1405,0	51,0	1
6	Хотинське	2903	-	0	1
7	Новоселицьке	1388	3,0	0,2	0
8	Рухотинське	3738	195,5	5,2	7
9	Клішківське	3964	142,8	3,6	2
10	Коленківське	4467	60,0	1,4	1
	Всього по ДЛГ	176582	38661,2	22,0	95
	Національний природний парк Вижницький	7928	7928	100,0	1
	Держспецілісгоспи АПК	63000	6485,8	10,3	20
	Військовий держспецілісгосп	4300,0	86,3	2,0	3
	Разом по області	251810	53469,7	21,2	120

За даними таблиці 4 у Берегометському ДЛМГ під охороною знаходиться 11 заповідних об'єктів загальною площею 117, 4 га або 0,3% лісової площі, з них у Вашківцевському, Славецькому, Гірсько-Кутському та Фальківському лісництвах

нема жодного. Такий низький відсоток обумовлений передачею частини земель Берегометського ДЛМГ до складу сформованого у 1995 році Національного природного парку “Вижницький”.

У Путильському ДЛГ (12 заповідних об'єктів) з 9 лісництв лише на території 2 нема жодного, а у Сергіївському, Шепітському, Яблуницькому та Черемошському лісництвах ступінь заповідності є символічною. Проте вся територія Перкалабського лісництва (4699 га) повністю включена до складу Черемошського регіонального ландшафтного парку і у перспективі на його базі планується створення Черемоського національного природного парку.

У Сторожинецькому ДЛГ (14 заповідних об'єктів) з 10 лісництв лише у Буденевському та Жадівському вони відсутні. Банилівське і Гільчанське лісництва у повному складі включені до зоологічного заказника “Зубровиця”, а Сторожинецьке – до Чернівецького регіонального ландшафтного парку, що перевищує загальний показник заповідності по ДЛГ до 34,9%.

У Чернівецькому ДЛГ (37 заповідних об'єктів) з 8 лісництв лише у периферійних Кіцманському та Турятському ступінь заповідності становить 6,8% та 5,0%, а у Тарнавському – 0,02%. У 5 інших, ліси яких включені до Чернівецького регіонального ландшафтного парку, цей показник перевищує 60%, а Ревнянське та Чорнівське включені до нього повністю. Цей держлісгосп є найбільш заповідним (62,9%) з поміж всіх інших.

У Хотинському ДЛГ (21 заповідний об'єкт) найбільші показники заповідності мають придністровські лісництва, в межах яких створенні численні ландшафтні заказники.

Висновки. Усі ліси в межах Чернівецької області виконують екологічні функції, але основу еколого-функціональної структури лісових ресурсів Чернівецької області складають ліси I групи загальною площею 65229 га (37,1% від загальної площі лісів області). У структурі лісів I групи понад 14% від загальної площі припадає на ліси, що виконують захисні функції, значною є частка лісових земель ПЗФ та водоохоронних лісів.

Найвищий відсоток лісів першої групи у Чернівецькому держлісгоспі. (понад 80% земель лісового фонду Чернівецького держлісгоспу). У Сторожинецькому держлісгоспі площа лісів першої групи є найнижчою у регіоні і складає 4009 га із 39351 га земель (понад 10%). В цілому, у лісах Держлісгоспів зосереджено 95 заповідних об'єктів різних категорій та рангів, а середній показник заповідності становить 22,0. Він перевищений лише у Чернівецькому та Сторожинецькому ДЛГ. Приблизно на тому ж рівні (21,2%) є загальний показник заповідності лісів всієї Чернівецької області. Це вказує на можливість активізації заповідної справи на території тих лісництв, де ступінь заповідності є мінімальною.

1. Вакулук П.Г., Самоплавський В.І. Лісовідновлення та лісорозведення в Україні. – Харків: Прапор, 2006. – 384 с. 2. Гіріс О.А., Новак Б.І., Кашпор С.М. Лісовпорядкування. – К.: Арістей, 2004. – 384 с. 3. Коржик В, Сівак В. Роль лісових геосистем у формуванні природно-заповідного фонду Чернівецької області // Наук. вісн. Чернівецького ун-ту. – Вип. 294: Географія. – Чернівці: Рута, 2006. – С.76-85. 4. Коржов В.Л., Кудра В.С. До питання організаційної структури лісокористування в Українських Карпатах // Наук. вісн. Нац. аграрного ун-ту. – К.: НАУ, 1997 – С. 278-283. 5. Кравець П.В., Лакида П.І., Швиденко А.Й. Парадигма стійкого розвитку і біосферної ролі лісів України // Наук. вісн. Нац. аграрного ун-ту. – Вип. 17. – К.: НАУ, 1997. – С. 80-87. 6. Лицур І.М. Лісові екосистеми Карпат як основний фактор забезпечення еколого-економічної безпеки регіону // Гори і люди (у контексті сталого розвитку): Мат. міжнар.

конф. (м. Рахів, 14-18 жовтня 2002 року). – Рахів, 2002. – С. 407-411 **7.** Лісовий Кодекс України // Критерії та індикатори сталого розвитку лісової галузі України: Методичні рекомендації з питань ведення та управління лісовим господарством / За ред. О.І.Фурдичка. – К.: Нора-прінт, 2003. – С. 45-98 **8.** Парпан В.І., Шпарик Ю.С., Парпан Т.В. Європейські основи сталого лісокористування // Лісовий і мисливський журнал. – 2002. – № 4. – С. 16-18. **9.** Солодкий В.Д. Екосистемний підхід у лісокористуванні. – Чернівці: Зелена Буковина, 2003. – 56 с. **10.** Стойко С.М., Третяк П.Р. Природа–стихия–человек. – Львів: Вища школа, 1983. – 120 с. **11.** Теліш П.С. Проблеми оцінки та використання корисних функцій гірських лісів // Гори і люди (у контексті сталого розвитку): Мат. міжнар. конф. (м. Рахів, 14-18 жовтня 2002 року). – Рахів, 2002. – С. 451-453.

The article analyzing groups and categories profile of resources allocation from the point of view of protective potency in the forestries of Chernivetska oblast as a basis of ecological and functional structure